

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МОТИВИ В ЛІРИЦІ ПОЕТІВ ЗАКАРПАТТЯ 20–30-х РОКІВ ХХ ст.

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31). Козак М. Шевченківські мотиви в ліриці поетів Закарпаття 20–30-х років ХХ ст.; 8 стор.; кількість бібліографічних джерел – 8; мова – українська.

Анотація. У статті досліджується вплив творчості Т. Шевченка на розвиток закарпатоукраїнської поезії міжвоєнного двадцятиріччя. Предметом аналізу є вірші, в яких найбільш яскраво виявляються Шевченківські державотворчі ідеї.

Ключові слова: національне відродження, романтизм, міфологізм, мотив, ремінісценції.

Поезія Закарпаття 20–30-х років ХХ ст. – одна з найяскравіших сторінок у літературному процесі нашого краю. Отож, цілком закономірно, що у кінці минулого – на початку нашого століття в часи незалежної України, коли були зрушені ідеологічні кордони, закарпатоукраїнська література стала предметом пильних студій науковцями. З'явилось ряд досліджень, які явили цілісну картину розвитку літератури вказаного періоду. Це, зокрема, праці Л. Голомб, Ю. Балеги, Н. Ференц, В. Барчан, Д. Федаки та інших літературознавців. Але праці, в якій би було простежено рецепцію образу Т. Шевченка, вплив його ідей на формування національної свідомості закарпатців, немає. Цим і зумовлена актуальність нашої статті.

Шевченківські державотворчі ідеї, які найповніше розкриваються в другому періоді творчості поета, так званому “періоді трьох літ”, знайшли свій яскравий відгомін у творчості закарпатських поетів В. Гренджі-Донського, Зореслава, М. Рішка, І. Колоса, І. Ірлявського. У час духовного ренесансу Закарпаття і постання Карпатської України в березні 1939 р. творчість Т. Шевченка була тим чинником, який справив визначальний вплив на формування національної свідомості українців за Карпатами. Як зазначає О. Забужко, “... (сам текст “Кобзаря” провокує кожне нове покоління читачів як на суголосні ідейній атмосфері доби “ангажовані”, в сартрівському сенсі слова, прочитання) так і потенційної, розвертої в майбутнє невичерпності Шевченкового слова, того генетично закладеного в ньому надлишку інтерпретаційної свободи, який і робить його унікальним феноменом не лише літературної, а в найширшому значенні духовно-культурної історії” [6, с. 10].

Молоде покоління закарпатців захоплювала ідея соборності України, особистий життєвий приклад Т. Шевченка. Основною метою свого життя поети вважали розбудову української державності, прагнули весь свій молодечий запал, юнацькі пориви принести в офіру Україні. Звернення до шевченківських ідей здійснювалося як прямою

апеляцією до творчості Кобзаря, так і алюзіями з його творів.

Великий вплив поезія Т. Шевченка мала на формування літературно-естетичних поглядів В. Гренджі-Донського. В “Автобіографії” письменник згадував, що десь приблизно в 1912 році, перебуваючи в Галичині, він купив “Гайдамаки” [5, с. 32].

Значна частина лірики В. Гренджі-Донського створена за фольклорними зразками, що й дало підставу дослідникам окреслити характер його поетичного обдарування передусім як народнопісенний. Він брав готовий арсенал випробуваних народних образно-поетичних форм і вводив їх у твори.

Зустрічаються в ліриці В. Гренджі-Донського ремінісценції, парафрази з віршів Т. Шевченка, написаних у народнопісенному стилі (“На долині під горою”).

Вірші В. Гренджі-Донського про мову “Бездольна мати”, “Люби рідну мову”, “Блудному синкові”, “До пана президента республіки Т. Г. Масарика з жалобою свого народу”, “Руська мати породила” своїми образно-стильовими засобами сягають доби романтизму початку ХІХ ст., позначені впливом Шевченкової музи та творчості М. Шашкевича, С. Воробкевича.

Яскраво романтичний характер має вірш-роздум В. Гренджі-Донського “Вбитий герой”. Настроєм, образами-символами він споріднений з віршами українських поетів першої половини ХІХ ст. з їх романтичними образами могил, козаків-запорожців (“За байраком байрак” Т. Шевченка, “Козача смерть”, “Смерть бандуриста” А. Метлинського). Але у вірші В. Гренджі-Донського виразно звучить і соціальний мотив. Герой, що встає з могили, бачить у сьогоденні дуже невтішну картину: голод, смерть, ряд шибениць, криваву дорогу, кам'яні пустелі. Ці невтішні реалії життя виступають різким контрастом до сподівань героя, котрий гадав, що тепер у рідному краю живеться краще. Воскреслий герой не сподівався побачити таку жахливу картину, тому він –

*І постояв, і роздумав,
В могилу вертає* [4, с. 75].

Концепція романтичного світобачення поета близька до Шевченкової і базується на фольклорно-міфологічних мотивах пробудження й виходу з могил “сплячих воїнів”. На цю тенденцію романтичної поезії вказував Д. Наливайко: “Могिला” – не просто погребіння, “домовина України”, але й якоюсь мірою живе минуле її народу, що може відродитися...” [8, с. 264].

Безперечно, образ могили часто зустрічається в творчості Т. Шевченка і є “ключовою метафорою козацтва і минулого”, з якого бере початок майбутнє. Г. Грабович відзначає, що “культ могили притаманний майже усім культурам. Його значення особливо зростає в кризові моменти, а також у різних релігійних віруваннях у тисячолітнє царство Боже. Він передбачає звернення до минулого в пошуку колективної, “національної” сили для продовження свого існування, звернення до мертвих для ствердження життя, іншими словами – оживлення майбутнього за рахунок минулого” [2, с. 128].

Мабуть, у жодного народу могила її духовного провідника не відігравала такої важливої ролі, як в українського.

До цього архетипного образу звертається і В. Гренджа-Донський. У вірші “Могила пророка” він фокусує нашу увагу на конкретних просторових українських реаліях: “Дніпро широкий”, “гора висока”, а на тій горі “лежить могила Великого пророка”. Автор жодного разу у вірші не згадує, що мова йде про Т. Шевченка, але впізнаваний кожним українцем топос, визначений у “Заповіті”, вказує на могилу Кобзаря.

Поет підкреслює, що це сакральне для кожного українця місце має містичну силу, до нього ходять, як на прощу молитися, перед ним тремтять вороги:

*Дрожав престол тюрми народів,
Тряслись московські стіни:
Царі боялися могили
Пророка України* [4, с. 71].

“Тернова” символіка, яка пронизує всю творчість В. Гренджа-Донського, і простежується навіть у назвах збірок “Квіти з терньом”, “Шляхом терновим”, “Тернові квіти полонин”, на рівні метафор: “страдань вінок терновий”, “по терню ходили”, “...гірко, терньом кроваво бродили ми...”, присутня і в цьому вірші. Шлях до України тяжкий, устелений колючим терном:

*Народ бродив колючим терньом
У крові по коліна,
Пророк збудивсь, промовив стиха:
“Повстане Україна”* [4, с. 71].

Поезію В. Гренджа-Донського “Пророкові – Великому Кобзареві” умовно можна поділити на дві частини: 1) роздуми Т. Шевченка над долею українського народу; 2) вплив поетового Слова на духовне відродження нації. Вживання в коло образів та

ідей Т. Шевченка у вірші В. Гренджа-Донського простежується на рівні ремінісценцій. Наприклад, у закарпатського поета “*На панській, хоч і на своїй землі*” викликає асоціації з Шевченковим “*На нашій – не своїй землі*” (“Мені однаково”); “*Нехай Дніпром ворожа кров тече, Як наші сльози протягом віків*” нагадує рядки із “Заповіту”; “*Кобзар нас житиме повік, І він зведе на правий шлях всі українські ріки*” суголосне із “Єретиком”.

Протест проти несправедливості, пульсацію думки в Шевченка В. Гренджа-Донський передає за допомогою психологічної тріади **очі-серце-огненне слово**:

*І запалили очі у Тараса,
І серце гнівом закипіло,
І вибухли огненні словеса,
Взиваючи на превелике діло* [4, с. 90].

В. Барчан підкреслює: “Постать Т. Шевченка В. Гренджа-Донський сакралізує як національного пророка. Митець підкреслює позачасовість геніального слова, його енергетичну невичерпність, месіанську роль для всіх поневолених українців” [1, с. 44].

Силу Шевченкового “огненного” слова дуже добре розуміла й чеська влада, яка заборонила В. Гренджа-Донському на урочистому вечорі з нагоди 67-ї річниці з дня смерті поета прочитати вірш “Пророкові – Великому Кобзареві”.

До образу Т. Шевченка як пророка України звертається і Зореслав. У публіцистичному вірші “Борітеся – сказав Пророк”, навіяному Біблією, йдеться, безперечно про Кобзаря, його духовні заповіді, передані у спадок нащадкам.

Постать поета-пророка давала широкий матеріал для сучасних інтерпретацій. І. Ірлявський за допомогою містких тропів на позначення **часу** “*У тих роках, що божевіллям зістали в пам’яті людей*”, **топосу** “*де шум степового дозвілля, бурливий Дніпр, ясне Поділля*”, **роду** “*Син українського народу, минулих світлостей Боян, і Месник, що над все свободу цинив, – з козацького був роду*”, **біографії** “*засланцем мучився в чужині за рідну землю, свій народ*” дає сакралізований духовний портрет пророка України – Т. Шевченка. Лаконічно, з допомогою місткого афоризму відзначена роль поета в історії української нації: “*Він воскресив дух на руїні*”.

І. Ірлявський екстраполює ідеї Т. Шевченка на сучасне йому життя. Вірш написаний в ідейно-тематичному ключі празької школи з її неоромантичним поривом до мети. Шевченко – це “*вождь палкого покоління, що розуміє ціль життя*”.

Особливої ваги для українців набуває пророче слово Кобзаря. І. Ірлявський підносить слово генія, вводить його до всесвітніх обширів:

*Його слова – це жар, багаття,
що опромінило весь світ,
це – сонце, запал і завзяття,
закони правди, а печаттю
над нами – віщий Заповіт* [7, с. 41].

І. Колос у поезії “Відпуст на Чернечій горі” як і Т. Шевченко, звертається до минулого. Міф “золотого віку” України І.Колос відносить до княжої доби. Історію поет розглядає як циклічну повторюваність: “золотий вік” і несприятлива сучасність, котру треба подолати. У вірші виразно звучать і ремінісценції з Т. Шевченка: “*Великі давні дні і ти, безсмертна славо, Озвіться ви до нас – наслідників лукавих*”. Очевидно, І. Колос відчував великі можливості використання міфу, головною сакральньо-містичною властивістю якого є, за Й. Гейзінгою, здатність до осучаснення: “Він [міф. – М. К.] спроможний успішно відтворювати такі взаємозв’язки, яких нізащо не описати раціональними засобами” [3, с. 148-149].

Ідеї Т. Шевченка займають важливе місце і в творчості М. Рішка, багато поезій якого написані під впливом огнистого слова автора “Гайдамаків”.

У своїх творах він, слідом за Т. Шевченком поетизує архетип Великої Матері, наголошуючи, що “*по боротьбі смілих... встане з мертвих, вся в акорді усміхнена велика Мати*”.

У віршах поетів Закарпаття 20–30-х рр. часто знаходимо опосередковане звернення до творчості Т. Шевченка, яке виявляється в ремінісценціях із “Кавказу”, “І мертвим, і живим...”, “Заповіту” та інших творів. У їх поезіях присутній образ України, в якому поєднуються гірські пейзажі з безкраїми степами, Чорним морем, славним козацтвом.

Національно-патріотичні погляди Т. Шевченка мали значний вплив на формування національної свідомості та державотворчих процесів Закарпаття 20–30-х рр. Символічний код його поезії яскраво виявився у ліриці поетів Срібної Землі.

Література

1. Барчан В. Поетична творчість Василя Гренджі-Донського: Навчальний посібник / В. Барчан – Ужгород : Карпати – Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2004. – 152 с.
2. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович. – К. : Рад. письменник, 1991. – 212 с.
3. Гейзінга Й. Номо Ludens / Й. Гейзінга. – К. : Основи, 1994. – 250 с.
4. Гренджа-Донський В. Твори / В. Гренджа-Донський. – Ужгород : Карпати, 1991. – 605 с.
5. Гренджа-Донський В. Спогади / В.Гренджа-Донський // Твори Василя Гренджі-Донського. – Вашингтон : Видання Карпатського Союзу, 1988. – Т. X. – 518 с.
6. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба функціонального аналізу / О.Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 144 с.
7. Ірлявський І. Брості: Твори / І. Ірлявський / Упорядкування, вступна стаття та примітки Д. М. Федаки. – Ужгород : ВАТ Закарпаття, 2002. – 268 с.
8. Наливайко Д. Спільність і своєрідність: Українська література в контексті європейського літературного процесу / Д. Наливайко. – К. : Дніпро, 1988. – 395 с.

Марія Козак

ШЕВЧЕНКОВСКИЕ МОТИВЫ В ЛИРИКЕ ПОЭТОВ ЗАКАРПАТЬЯ 20–30-Х ГОДОВ XX СТ.

Аннотация. В статье исследуется влияние мотивов Т. Шевченка на развитие закарпатоукраинской поэзии междувоенного двадцатилетия. Предметом анализа являются поэзии, в которых наиболее ярко отображены Шевченковские идеи украинской державности.

Ключевые слова: национальное возрождение, романтизм, мифологизм, мотив, реминисценции.

Mariya KOZAK

MOTIFS DE CHEVTCHENKO DANS LE LYRIQUE DES POETES DE TRANSCARPATIE DANS LES ANNEES 20-30 DU 20e SIECLE

Annotation. Dans cet article il est étudié l'influence de l'oeuvre de Tarass Chevtchenko sur le développement de la poésie ukrainienne de Transcarpatie entre deux-guerres. L'objet de l'analyse sont les poésies dans lesquelles les idées de Chevtchenko sur la création étatique sont nettement révélées.

Mots-clés: renaissance nationale, romantisme, mythologisme, motifs, réminiscence, allusions.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.

Козак Марія Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Ужгородського національного університету.